

РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

**О Н О В Л Е Н Н Я З М І С Т У , Ф О Р М Т А
М Е Т О Д І В Н А В Ч А Н Н Я І В И Х О В А Н Н Я
В З А К Л А Д А Х О С В І Т И**

Збірник наукових праць

Наукові записки
Рівненського державного гуманітарного університету

Випуск 26

Заснований в 1996 році

Рівне – 2003

ББК 74.20

О - 59

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць.

Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26. — Рівне: РДГУ, 2003. — 170 с.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Хом'як Іван Миколайович – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет).

Заступник головного редактора:

***Янциур Микола Сергійович** – кандидат педагогічних наук, професор (відповідальний секретар) (Рівненський державний гуманітарний університет).*

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Бех Іван Дмитрович – доктор психологічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Інститут проблем виховання АПН України);

Воробйов Анатолій Миколайович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Дем'янчук Анатолій Степанович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АНВШ України (Міжнародний університет „Рівненський економіко-гуманітарний інститут” ім. академіка Степана Дем'янчука);

Карпенчук Світлана Григорівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Коваль Ганна Петрівна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Левківський Михайло Васильович – доктор педагогічних наук, професор (Житомирський державний педагогічний університет ім. Івана Франка);

Лисенко Неля Василівна – доктор педагогічних наук, професор (Прикарпатський державний педагогічний університет ім. В. Стефаника);

Лісова Світлана Валеріївна – доктор педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Малафійк Іван Васильович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Мітюров Борис Никифорович – доктор педагогічних наук, професор, дійсний член АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павелків Роман Володимирович – кандидат психологічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Павлютенков Євген Михайлович – доктор педагогічних наук, професор (Запорізький обласний інститут удосконалення вчителів);

Пальчевський Степан Сергійович – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Пасічник Ігор Демидович – доктор психологічних наук, професор (Національний університет “Острозька Академія”);

Поніманська Тамара Іллівна – кандидат педагогічних наук, професор (Рівненський державний гуманітарний університет);

Савчин Мирослав Васильович – доктор психологічних наук, професор (Дрогобицький державний педагогічний інститут ім. Івана Франка);

Терещук Григорій Васильович – доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПН України (Тернопільський державний педагогічний університет ім. Володимира Гнатюка);

Тищук Віталій Іванович – кандидат педагогічних наук, професор, член-кореспондент АПСН (Рівненський державний гуманітарний університет);

Затверджено Вченою Радою Рівненського державного гуманітарного університету (протокол №9 від 25.04.2003 р.).

Збірник затверджений ВАК України як наукове фахове видання, в якому можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук з педагогіки (постанова Президії ВАК України №1-05/7 від 9.06.1999 р. та додаток до постанови ВАК України від 11.10. 2000 р. № 1 – 03/8).

За достовірність фактів, дат, назв і т. п. відповідають автори статей. Думки авторів можуть не збігатися з позицією редколегії. Рукописи рецензуються і не повертаються.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31. Рівненський державний гуманітарний університет

ISBN 966 — 7281 — 07 — 7.
університет, 2003

© Рівненський державний гуманітарний

інших людей в залежності від віку і статі. Підготовлена до школи дитина розуміє відношення людей до себе, відчувається природно у товаристві знайомих і незнайомих людей, знає, як реагувати на вияви несправедливого ставлення до себе, прагне до того, щоб взаємини були коректними, толерантними.

Формуючи ціннісне ставлення до моральних категорій, слід прагнути, щоб складний світ духовних цінностей був представлений дітям через прості, доступні для їх сприйняття явища. Вихователь має пояснити, що взаємини людей – велика цінність, їх потрібно підтримувати і збагачувати. Для цього вчимо розуміти стан іншої людини, поважати її почуття, рахуватися з її інтересами. Важливо виявити зв'язок як доброго у людських проявах (чесність, доброта, чуйність, допомога та інш.), так і негативного, щоб діти розуміли причини помилок і вміли аналізувати їх і виправляти. Скажімо, проводячи бесіду про чесність, запитуємо, чому люди говорять неправду (бояться покарання; хочуть здаватися кращими, ніж вони є насправді; бажають мати те, що не заробили). Отже, у правди є вороги: страх, заздрість, жадібність. Зв'язок моральних категорій має виступати зримо, бути зрозумілим для дошкільника, інакше зростає небезпека морального формалізму.

Поняття про моральність як уважність душі можна пояснити так: душа – це домівка наших почуттів, запропонувати далі згадати приємну подію з життя, яка вже минула, але спогад про неї лишився у нашій душі (свято, приїзд гостей, відвідини бабусі тощо). Можна зробити зрозумілим поняття “праця душі”: щоб тобі було добре, треба робити добро людям, тоді воно стане твоїм власним надбанням.

Поруч із традиційними засобами ознайомлення із світом людей (екскурсії, зустрічі з цікавими людьми, етичні бесіди, заняття по ознайомленню з оточуючим, спостереження, ігри соціальної тематики, читання художньої літератури та інш.) доцільно застосовувати такі виховні технології, як уроки Добра і Краси, етичні казки, (подорожі до країни Милосердя, матеріалом для яких можуть слугувати розповіді з хрестоматії з етики В.О.Сухомлинського), різноманітні психотехнології (гімнастика почуттів, енергетичні вправи “ Жива вода”, “Серце на долоні”, “Тепло рук друга”) та ігрові технології (“Квітка доброти”, “Дзвіночки совісті”, “Промінчик людяності”); ситуації морального вибору (порівняльні, оцінювальні, проблемні); театралізовані вправи (“Прихід у гості”, “Відвідини хворого”, “Вітання з днем народження” та інш).

Отже, ознайомлення дітей із соціальною дійсністю на основі ціннісного підходу вирішує низку завдань гуманістичного виховання, провідне місце серед яких займає виховання людяності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. – К., МНО України 1999. – 32с.
2. Бех І.Д. Особистісно зорієнтоване виховання. – К., ІВМН 1998. – 204с.
3. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника (системний підхід). – К., Стилос, 2000. – 336с.
4. Мухина В.С., Венгер Л.А. Детская психология. – М.:Академія, 2000. – 383с.
5. Поніманська Т. Гуманність: ціннісний аспект: сучасні підходи до гуманістичного виховання дошкільнят // Дошкільне виховання. – 2002. – № 4. – С.3-5.
6. Смирнова Е.О. Психология ребёнка от рождения до семи лет. – М., Просвещение, 1997. – 343с.

Одержано редакцією 19.03.2003

УДК: 371.2   О.Б.Петренко

ВРАХУВАННЯ ГЕНДЕРНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ У НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ.

Входження дитини у соціальне середовище здійснюється шляхом засвоєння гендерних ролей та культури сімейних взаємин, завдяки яким відбувається становлення системи ціннісних орієнтацій, притаманних конкретному суспільству. Розуміння механізмів розвитку гендерної ідентичності дає можливість орієнтувати навчально-виховний процес на егалітарні стосунки та взаємозамінні сімейні ролі, на найповнішу самореалізацію особистості в освоєнні будь-яких сфер людської життєдіяльності.

За умов перебудови початкової освіти слід педагогічно спрямовувати процес статевого виховання особистості, що, в свою чергу, вимагає створення певної системи, яка включає як безпосередні, так і опосередковані впливи на формування статевої свідомості дитини, координацію діяльності різних дитячих закладів і соціальних інститутів. Засвоєння соціально адекватних нормативів статевої поведінки є необхідною умовою соціалізації підростаючої особистості. Диференціація статевих ролей і відповідні їм стандарти мужності та жіночності насамперед визначаються соціальним статусом чоловіків і жінок в конкретних соціально-економічних умовах життя суспільства, а також усталеними культурно-історичними традиціями та звичаями. Система дитячих освітніх і культурних закладів формує вміння та навички культури поведінки хлопчиків і дівчаток, визначає той обсяг знань, якими повинні оволодівати вихованці на різних вікових ступенях навчання.

Останні декілька років в українській психолого-педагогічній науці помічаємо посилену увагу до вивчення питань статусу, прав і можливостей жінок та чоловіків в сім'ї та суспільстві, відмінностей в процесах соціалізації дівчаток та хлопчиків як фактору диференціації психології статей. Проблема гендерної рівності

статей досліджувалась Н.Чухим [9], психології гендеру – Т.Говорун [1], соціально-педагогічної роботи з жіночою молоддю – Г.Лактіоною [6], гендерних аспектів родинного виховання – В.Кравцем [4]. Проте гендерна проблематика ще недостатньо розв'язана у педагогічній науці. Протягом тривалого часу в навчально-виховному процесі шкіл не враховували специфіки й особливостей виховання дітей різної статі. Поза виховною роботою залишались питання розвитку гендерної ідентичності підростаючого покоління.

Окремі гендерні аспекти виховання розкривають в останніх публікаціях з теми Т.Голованова, О.Кізь, О.Кікінежди, Н.Кутова, О.Петренко. Однак проблема врахування гендерних особливостей молодших школярів у навчально-виховному процесі ще недостатньо висвітлена, тому ми і обрали її для дослідження. Зокрема, завданням нашої статті є розкриття специфіки гендерної (статевої) соціалізації та ідентифікації учнів.

Розпочинаючи аналіз, ми виходили з розуміння основних понять даної проблеми [5].

Гендерний аналіз – це аналіз соціальних відносин між статями, який включає такі характеристики, як біологічна стать, статево-рольові стереотипи та визначені суспільством норми чоловічої та жіночої поведінки.

Поняття “гендер” використовується в соціальних науках для відображення соціокультурного аспекту статевої приналежності людини. На відміну від української мови, де є лише одне слово – “стать”, англійська мова має два поняття: “секс” –стать, “гендер” –соціостать. Термін “sex” використовується для визначення морфологічних, фізіологічних відмінностей, це так звана “біологічна” стать. Термін “gender” визначає “соціальну” стать людини, її статево-рольову роль, що має суспільне забарвлення і несе в собі суспільний досвід, накопичений у поведінці багатьох чоловіків і жінок.

Гендерна соціалізація - це процес входження індивіда як представника певної статі у систему соціальних зв'язків, це сукупність етапів в онтогенезі особистості з набуття гендерної ідентичності та її збагачення, що є важливим для змісту освіти і процесу виховання підростаючої особистості, оскільки закладає фундамент неупередженого ставлення до особи незалежно від її статі [1]. Соціальна адекватність сексуальної поведінки дитини перебуває у прямій залежності від статево-рольової соціалізації. Єдність самосвідомості та поведінки людини, яка відносить себе до тієї чи іншої статі й орієнтується на вимоги відповідної статевої поведінки, є статева ідентичність. Ідентичність означає суб'єктивне переживання ролі, а роль – прояв ідентичності у поведінці. Гендерні норми та правила поведінки, прийняті в соціумі, інтеріоризуються суб'єктом діяльності в процесі онтогенезу і таким чином особистість набуває гендерної ідентичності.

Гендерна (статево-рольова) поведінка формується в результаті тісної взаємодії біологічних, психологічних та психосоціальних чинників, фізична і гормональна зрілість закладає її основи, психосоціальні обставини задають взірці і умови сексуального дозрівання, когнітивний і емоційний розвиток визначають ритм процесу.

Успішність гендерної ідентифікації визначає велика кількість чинників, зокрема: циркуляція статевих гормонів у період внутрішньоутробного розвитку дитини, спосіб виховання дитини в сім'ї і дитячому садку, значущість батька тієї самої статі, прихильність до нього дитини тощо.

Як правило, процес ототожнення дитиною самої себе з представником певної статі – чоловіком або жінкою – відбувається у віці 3–4 років. На цей момент переважна більшість дошкільників уже знає, хто вони – хлопчики чи дівчатка, проте вони ще не здатні достовірно розрізняти стать інших людей. Це потребує часу. Значно пізніше починають розуміти діти і фізіологічну основу статевої ідентичності.

У дошкільному віці для дитини набуває актуальності проблема бажаної статі. Вже в трирічному віці у дітей спостерігається певна демонстрація переваг своєї статі. Це не є синонімом статевої ідентифікації. Хлопчики починають афішувати переваги власної статі раніше за дівчаток. Слід наголосити, що трапляється незначна кількість дівчаток, які віддають перевагу ролі хлопчика. Усвідомлюючи свою приналежність до тієї чи іншої статі, діти поступово засвоюють і відповідні цій статі норми поведінки. У три роки дитина вже впевнено орієнтується в тому, хто вона за своєю статтю, і добре уявляє собі, що в зв'язку з цим вона повинна робити, яким формам поведінки має віддавати перевагу. Хлопчики і дівчатка поступово засвоюють специфічні риси, відповідні соціальні норми і правила поведінки. Наприкінці старшого дошкільного віку збільшується диференціація поведінки, пов'язана із засвоєнням ролі, яку визначає приналежність до певної статі. Існують різні для хлопчиків і дівчаток стилі поведінки, ігри, уподобання, захоплення. У хлопчиків гостро розвивається почуття того, що є “дівчачим”, дівчатка меншою мірою усвідомлюють, що припустимо для їхньої поведінки, а що є суто “хлоп'ячим”. У старшому дошкільному віці хлопчики й дівчатка прихильніше ставляться до представників своєї статі і певним чином негативно – до протилежної. Переважають одностатеві угруповання дітей – дівчатка віддають перевагу іграм з подругами, а хлопчики – з друзями. Всі ці особливості гендерної соціалізації дошкільника повинен обов'язково знати вчитель початкових класів. Проводячи перевірку готовності до шкільного навчання, психологи встановлюють особистісно-соціальну і моральну зрілість дитини (один із компонентів готовності).

Пригадаємо, що особистісно-соціальна і моральна зрілість складається з таких показників:

- дитина повинна чітко усвідомлювати свою нову позицію школяра;
- орієнтування в сімейних відносинах;
- усвідомлення своєї статі;
- володіння навичками самообслуговування;
- вміння підкорятися обставинам;
- знання норм поведінки;

- позитивне і усвідомлене ставлення до цих знань .

Таким чином, вчитель повинен будувати взаємодію з учнями, орієнтуючись на конкретний рівень гендерної соціалізації дитини, який був сформований ще у дошкільному віці.

Найсуттєвіші відмінності між дітьми пов'язані з їхньою статтю. Вони позначаються на соціальному розвитку дитини, на характері її емоційних реакцій. Основна відмінність між хлопчиками і дівчатками полягає у швидкості дозрівання. Дівчатка дозрівають значно раніше за хлопчиків. За даними наукових досліджень, різниця в темпах росту між хлопчиками і дівчатками становить два тижні з моменту пологів, дорівнює майже одному року на час вступу дітей до школи і 18 - 24 місяців – у період статевого дозрівання.

Зазначимо, що в молодшому шкільному віці відмічають нерівномірність психофізичного розвитку у дітей різних статей. За анатомо-фізіологічними особливостями хлопчики і дівчатка молодшого шкільного віку не надто відрізняються, розбіжності проявляються пізніше, в період статевого дозрівання, коли в 11 –12 років дівчатка випереджають хлопчиків, які через рік – два здоганяють їх, а згодом і випереджують. Так, у сім років хлопчики вищі від дівчаток на 1- 2 см, важчі на один –півтора кілограми, мають більший об'єм грудної клітки (на 2-3см). У вісім – дев'ять років такі відмінності ще зберігаються, однак вже в десять років дівчатка випереджують в рості хлопчиків на один - два см, зрівнюються з ними у вазі, на два - три сантиметри мають більшу окружність грудної клітки. Вказуючи на це, деякі автори приходять до висновку, що фактично в молодших класах "за однією і тією ж партою сидять діти різного віку: в середньому хлопчики молодші від дівчаток на рік-півтора, хоча ця відмінність і не в календарному віці " [4,208].

Поведінці багатьох дітей властиві статево-рольові стереотипи, тобто уявлення про те, що люди мають поводити себе і одягатись відповідно до своєї статевої ролі. Найбільший вплив на мислення дитини статево-рольові стереотипи здійснюють до 7-річного віку. У 6–7 років настає завершальний етап у формуванні статевої ідентичності, остаточно формується стереотип статево-рольової поведінки. На цьому етапі здійснюється вибір статевої ролі, яка найбільше відповідає психофізіологічним особливостям дитини чи ідеалам мужності жіночності мікросоціального середовища. У широкому спілкуванні з ровесниками, насамперед під час статево-рольових ("сімейних") ігор, які вимагають виконання дітьми певної ролі (батька, матері, дитини, нареченого, нареченої, тощо), апробується і закріплюється обрана статева роль, яка відображає різноманітні аспекти людських стосунків, в тому числі й сексуальні.

У цьому віці діти починають розуміти абстрактні психологічні складові статевої поведінки. Молодший школяр уже знає про свою приналежність до статі. Він уже розуміє, що це незворотне явище й прагне утвердити себе як хлопчик чи дівчинка. Шести –, семирічна дитина вже свідомо сміється з припущення, що зі зміною зачіски або одягу може змінитись і стать.

Стандартні рольові характеристики відповідної статі досить умовні. Статева поведінка дітей лише частково зумовлена біологічно. Статева роль визначається передусім рівнем культури у суспільстві в цілому. Оскільки переваги задано суспільством, неможливо визначити абсолютно **правильну і неправильну** поведінку для дітей різної статі. Однак хлопчик молодшого шкільного віку знає, що він повинен бути сміливим, не плакати, уступати дорогу усім дорослим й дівчаткам. Хлопчик придивляється до чоловічих професій.

Вважається, що хлопчики мають бути сильними, гамірливими, незалежними та розумними; навпаки, дівчатка – маленькими, спокійними, вихованими, слухняними, чемними. Саме розуміння цих якостей приходить пізніше – очевидно, що відмінності в поведінці жінок і чоловіків виявляються і спостерігаються рідше, ніж відмінності в одязі, характері праці. Хлопчик знає, що таке чоловіча робота, сам намагається щось відпиляти, забити, дуже пишається, коли його старання помічені й схвалені. Хлопчик намагається поводитися , як притаманно чоловікам. Дівчинка знає, що вона має бути привітною, доброю, жіночною, не битися, не плюватися, не лазити по парканах. Вона привчається до домашньої роботи. Коли її хвалять за те, що вона рукодільниця й господарочка, вона задоволена й ніяковіє. Дівчатка прагнуть уподібнитися жінкам.

Хлопчики відрізняються більшою чутливістю до впливу фізичних чинників. Хлопчики більшою мірою схильні до захворювань, особливо інфекційних, їм притаманна підвищена вразливість. Вони гірше переносять голод. У біологічному плані чоловіча стать уразливіша за жіночу.

Психічні порушення також частіше трапляються у хлопчиків. Цей факт має наступні три пояснення:

- по-перше, хлопчики за своєю конституцією більш чутливі до стресів, впливів несприятливих психологічних чинників – сімейних суперечок, сварок, незгод у поглядах на виховання, розлучення батьків тощо;
- по-друге, наявні відмінності, які пов'язані з особливостями темпераменту: маленькі дівчатка більш чутливі стосовно певних подразників (зокрема, тих, що впливають на ділянки рота і шкіри), хлопчики ж виявляють більшу незалежність, важче переносять різні форми примусу, характеризуються більшою моторною активністю і силою, агресивніші до дівчаток.
- по-третє, є відмінності стосовно переживання почуття власного «Я»: хлопчики сильніше за дівчаток прагнуть до самоствердження.

Зафіксовано широкий спектр типів поведінки, відмінної у хлопчиків і дівчаток, хоча походження цих відмінностей скоріше соціальне, ніж біологічне. Дівчатка, як правило, більш залежні, конформні, консервативні, слухняні, емоційні, тривожні, плаксиві й вередливі. Ці риси виявляються вже в дошкільному віці і в молодшому шкільному віці стають усе виразнішими. У формуванні статевої поведінки важливу роль

відіграють соціальні й культурні впливи. Поведінка хлопчиків сильніше залежить від біологічних чинників. Водночас соціальні впливи більш утруднюють життя дівчаток, визначаючи відповідно до соціальних стандартів їхнє залежне становище (насамперед, від сім'ї).

Як же здійснювати навчально-виховний процес дітей різних статей в умовах спільного навчання, адже методики викладання не розраховані на дітей різних статей? Як ми, педагоги, враховуємо генетичні можливості навчання і виховання хлопчиків і дівчаток? Найчастіше використовуємо методики репродуктивного характеру, а не пошукового. Навіть при поясненні нового матеріалу ми орієнтуємось в основному на дівчаток, бо вони дивляться вчителю у вічі, кивають головою, погоджуючись, у той час, коли хлопчики, слухаючи, досліджують ближчу територію. В основному їх не запитують, зрозуміли вони матеріал чи ні, їм лише роблять зауваження дисциплінарного характеру. Світ хлопчиків обертається навколо дії та її результату, ось чому, напевно, їм і подобаються найбільше уроки праці та фізкультури. Це підтверджують останні дослідження науковців [4,336]. Найменше хлопчикам подобаються мови. Дівчатка віддають перевагу гуманітарним предметам – читанню, мові, менше – математиці, природознавству. Хлопчики значно більше, ніж дівчата, читають про мандрівників, але менше – віршів. Схильність до колекціонування у хлопців проявляється сильніше, ніж у дівчат, однак успішність цього заняття може бути практично однаковою: дівчат вирішує акуратність, хлопчиків – систематичність.

Дівчатка достатньо швидко засвоюють інформацію, мало її досліджують, прагнуть швидко видати її назад. Спільна робота хлопчиків і дівчаток дає можливість інтенсивно розвиватись і тим, і іншим, але тільки тоді, коли робота носить не лише інформативний, але й дослідницький характер. Оскільки в межах класно-урочної системи важко постійно вирішувати дослідницькі завдання, то хлопчики розвиваються здебільшого не в класах, а в коридорах школи або ж на вулиці.

Будуючи навчання на розв'язуванні дослідницьких завдань, зручно організувати роботу в групах. Але у цьому випадку педагоги повинні пам'ятати про те, що хлопчики і дівчатка ведуть себе в групах по-різному. Дівчатка прагнуть до співробітництва, в них відсутні мотиви змагання. Хлопчики прагнуть встановити правила, ієрархію в групі, сперечаються з цього приводу. Для хлопчиків важливо, щоб вчитель проговорив умови і правила роботи в групі, без цього їм незрозуміле завдання. Для дівчаток важливо просто отримати завдання і викликати схвальне ставлення до себе.

Дівчата старанніші, відповідальніше ставляться до навчання. Серед відмінників 80 проц. дівчат, серед другорічників – 90 проц. хлопців. У хлопчиків часто відсутні елементарні навички праці, не розвинені якості, необхідні для успішного її здійснення: наполегливість, терпіння, старанність, акуратність. Дівчата більш дисципліновані, хлопці більш ризиковані на уроках, вони частіше піднімають руку, не боячись помилитись у відповіді. Дівчата кращі виконавці, ніж хлопці, їх легше змусити виконувати якесь доручення.

Відрізняються і малюнки дітей: у хлопців домінує індустріальна і військова тематика, у дівчаток – будинки, дерева, квіти, обличчя. І ті, й інші люблять зображати людину, але хлопчики – в найзагальнішому вигляді, а дівчата – ретельно вимальовуючи зачіску, плаття, гудзики, декоративні елементи.

Хлопцям властиві прагнення до пізнання внутрішньої сутності речей. Звідси – інтерес до конструктивних ігор. Якщо дівчинка, жінка краще відчуває і розуміє призначення речі, її споживацьку користь, то хлопчик чи чоловік краще розуміє і більше цікавиться будовою речей.

Дівчата охочіше беруть участь у художній самодіяльності, в той час, як інтереси хлопчиків переміщені на спорт і техніку. Дівчата більш схильні до опікунської діяльності – доглядати, виявляти турботу. Вони частіше критикують, наставляють, повчають своїх молодших братів, ніж хлопчики своїх молодших сестер. Взаємини з оточуючими не мають для хлопчиків великого значення. Важливим для хлопчиків є лише те, як вони впливають на кінцевий результат. Дівчата більш схильні апелювати до старших у випадку конфліктів чи скрутного становища. У жінок частіше, ніж у чоловіків трапляється демократичний стиль лідерства. Негативні прояви у дівчаток носять більш прихований характер, порушення тихіші; як у свій час помітив А. Макаренко, «важкі» хлопчики порівняно з «важкими» дівчатами значно легше піддаються виховному впливу [7, 33].

У молодшому шкільному віці відбувається диференціація статевих ролей, вибір певних видів ігор, певних компаній. Саме в цьому віці з'являються одностатеві угруповання ровесників.

У віці 7-10 років відбувається щось на зразок сепарації статі – хлопці віддають перевагу товариству хлопців, а дівчата – своїх ровесниць. Клас розбивається на два табори, зрада своєму табору засуджується і зневажається. І для хлопчиків і для дівчат – це період формування оцінки себе як представника певної статі. Поляризація статей – природна закономірність розвитку, що зовнішньо проявляється нерідко в агресивних діях, які відображають внутрішній інтерес до іншої статі. Бажання спілкуватись, зазвичай, не реалізується. Частково це відбувається через те, що хлопчики поводять себе з дівчатками так само, як і з хлопцями. Починають з ними боротися, міряться силою, спритністю. Дівчатка, в свою чергу, сприймають таку поведінку як образу, демонстрування сили. Конфлікти, звичні скарги, які доводиться чути вчителю – результат невміння різностатевих дітей спілкуватись. До дев'яти років хлопчики починають розділяти дівчаток на красивих і некрасивих. Але все-таки вважають всіх їх немудрими і противними.

Наступні два роки (10-12) характеризуються гострим антагонізмом представників протилежної статі. Дівчата і хлопці уникають стосунків, не дуже добре взаємодіють між собою, їх тягне одне до одного. У

дослідженнях Т.С.Гурлевої доведено, що діти молодшого шкільного віку дружать між собою, закохуються. Причому, більшу активність у цьому питанні проявляють дівчатка (так, в третьому класі прагнуть дружити з хлопчиками 70 проц. дівчаток і лише 25 проц. хлопчиків прагнуть дружити з дівчатками) [2, 53].

У класі дівчатка й хлопчики під час спілкування один з одним не забувають про те, що вони представники протилежних статей: коли вчитель саджає хлопчика й дівчинку за одну парту, діти бентежаться, особливо якщо навколишні однолітки реагують на цю обставину. У безпосередньому спілкуванні в дітей можна спостерігати деяке дистанціювання в зв'язку з тим, що вони "хлопчики" й "дівчатка".

У молодшому шкільному віці великий вплив на статево-рольовий розвиток виявляють ровесники одної з дитиною статі. У хлопчиків еталон «справжнього чоловіка» формується дуже рано завдяки постійним порівнянням зросту, постави, конституції, фізичної сили тощо. Потім порівнюються вміння битися, сваритися, виявляти волю, характер.

У дівчаток молодшого шкільного віку такої чіткої орієнтації на статево-рольові стереотипи немає. На засвоєння ними статевої ролі впливають батьки, передусім батько. Ті з них, у кого фіксуються яскраві риси жіночності, не завжди мають жіночних матерів, але майже завжди батьків з яскравими чоловічими рисами.

Найбільш виразна ідентифікація дитини з одним із батьків своєї статі (у дівчинки – з матір'ю, у хлопчика – з батьком) виявляється в хлопчиків у 5-7 років, а в дівчаток у 3-8 років.

Уявлення батьків про те, як повинні поводити себе хлопчики, а як – дівчатка значною мірою визначають стиль виховання: як реагувати на вчинки різних за статтю дітей, які типи поведінки схвалювати, а які – засуджувати. З перших років життя дітей батьки не однаково поведуться з синами і доньками, не однаково з ними розмовляють, висувають до них різні вимоги, по-різному їх оцінюють.

Типова для статі поведінка може бути засвоєною не лише через копіювання, а й через протиставлення, через спостереження протилежної ролі, спілкування з особами протилежної статі.

Психологи-лінгвісти вивчали спілкування хлопчиків і дівчаток, записуючи і аналізуючи їх розмови. Виявилось, що дівчатка в групі звертають увагу передусім на те, хто і як до кого ставиться. Розмова використовується ними для встановлення соціальних зв'язків, для формування згуртованості групи і підтримання добрих почуттів. У дівчат завжди два завдання - бути «хорошою» і разом з тим підтримувати якомога кращі стосунки з подругами, щоб за їх допомогою досягти особистих цілей. Дівчатка прокладають шлях, всіляко підвищуючи рівень злагодженості в групі, уникаючи тертя і не акцентуючи уваги на своїй вищості.

У групах хлопчиків вся увага фокусується на особистій гідності кожного. Хлопчики використовують розмови з егоїстичними цілями, для самовихвалення, у них одне завдання - самоствердження. Вони прокладають свій шлях за допомогою наказів, погроз, вихвалання. У процесі спілкування хлопчики перебивають один одного, в той же час дівчатка замовкають, даючи можливість кожному висловитися, час від часу додаючи дружні заохочувальні зауваження. У конфліктних ситуаціях дівчатка намагаються уникати суперечок, а хлопчики розв'язують суперечність за допомогою погроз і застосування фізичної сили.

Особливий, прихований вплив на гендерну ідентифікацію дитини молодшого шкільного віку починає здійснювати мовленнєвий простір рідної мови, у якому міститься нескінченне число значень та смислів, що визначає формування психологічних установок на статево-рольову ідентифікацію.

Здавна стосунки чоловіків й жінок відрізняли традиційна праця та соціальні ролі. Традиційна диференціація лишається в самосвідомості людей як деякий еквівалент приналежності до статі.

Сьогодні значення слова **чоловік** на побутовому рівні сприймається, як: 1) людина, протилежна за статтю жінці; 2) доросла людина чоловічої статі на відміну від хлопчика, юнака; 3) моральна характеристика людини, що відрізняється мужністю, твердістю. Мужність - якість, властива чоловіку (цілковите самовладання в небезпеці, в біді, хоробрість, безстрашність, щиросердечна стійкість, сміливість).

Значення слова **жінка** сприймається, як: 1) людина, протилежна за статтю чоловіку; 2) доросла людина жіночої статі на відміну від дівчинки, дівчини; 3) людина жіночої статі як утілення жіночності. Жіночність - якість, властива жінці (м'якість, ніжність, слабкість, миловидність).

Формування значень й смислів мовних одиниць, які несуть у собі не тільки позначення, але й експресивне ставлення, відображає ширший, глибинний рух людської самосвідомості, що відповідає природничо-історичному розгортанню стосунків статей та статевої ідентифікації. Крім знаково-символічного середовища мови, дитина може отримувати зразки мужності й жіночності в культурі графічних, живописних й скульптурних образів. Але тут потрібна спеціальна робота, тому що дітей не часто водять у музеї, а в школі на уроці вчитель зазвичай не демонструє й не обговорює ілюстрації чоловічої та жіночої краси й статі. Таке ж становище з образами, які створюються на театральних сценах. Сучасна дитина мало буває у театрі.

У нашій вітчизняній кінокультурі багатий фонд високохудожніх фільмів за мотивами народних казок, за класичними літературними творами, які можуть нести в собі деякі ідеальні образи хлопчиків й дівчаток, юнаків та дівчат, чоловіків і жінок. Однак традиційні умови статевої ідентифікації через "слово", графічні й живописні образи, образи кіно й театральних героїв та наслідування стосунків і статевої ролі чоловіків й жінок ще не охоплюють можливостей впливу на дитину. Вона залучається до квазікультури телевізійних "мільних опер", мультсеріалів, бойовиків, трилерів й іншої телепродукції, що демонструє тілесні прояви мужності й нову культуру жіночої агресії. Саме в молодшому шкільному віці дитина починає освоювати

лексику виразних рухів чоловіків й жінок розповсюджені у світі квазікультури.

Сучасні молодші школярі мало читають народні казки та справжню художню літературу, вони дивляться відеофільми, що несуть особливий заряд установок на те, щоб розглядати чоловіків й жінок з нових позицій. Очевидно, це соціальне замовлення часу впливає на самосвідомість дітей і певним чином забарвлює процес їх статевої ідентифікації. Низький рівень педагогічної культури батьків нерідко призводить до соціальної дезадаптації у виконанні статевих ролей. Вміння надавати допомогу в усвідомленні прийняття соціально-адекватних моделей поведінки, здійснювати психокорекцію позиції дитини і батьківської сім'ї в питаннях сексуальності є складовою процесу статевого виховання.

Включенням механізмів свідомого засвоєння статевої ролі передбачається увага до змісту навчальних предметів гуманітарного циклу. Зрозуміло, що ця робота має здійснюватись в комплексі з впливом засобів масової інформації: дитячої та юнацької періодики, художньої літератури, теле- і радіопередач, кінематографу. Всі вони повинні пропагувати загальнолюдські цінності, культ щасливої сім'ї, батьківства і материнства. Гендерне (статорольове) виховання не є окремою сферою виховного впливу на особистість, а виступає органічною частиною процесу творення особистості в цілому.

З огляду на викладене можна зробити висновки, що найголовнішими завданнями у гендерному (статорольовому) навчанні та вихованні дітей молодшого шкільного віку мають стати:

1. Відновлення та збагачення в суспільстві взірців чоловічої та жіночої поведінки, сфер їх реалізації, які є основним джерелом статевої ідентифікації, формування свідомості хлопчиків і дівчаток. Школа, сім'я, культурно-освітні заклади повинні орієнтуватись на виховання не дитини взагалі, а хлопчика чи дівчинки з притаманними їм психологічними відмінностями у світосприйманні, засвоєнні навичок і вмінь, у розвитку інтересів, емоційної сфери.

2. Урізноманітнення джерел і механізмів засвоєння статевих моделей чоловічої і жіночої поведінки в рамках навчально-виховного процесу. Існуюча система навчання і виховання хлопчиків і дівчаток не зорієнтована на розвиток адекватних статі здібностей, вмінь і особистісних якостей. Збідненими лишаються канали реалізації маскулинності і фемінності в позаурочних видах діяльності, у творчості, іграх, у спорті, виконанні громадських справ в учнівських об'єднаннях і організаціях.

3. Кожен період навчання і виховання дитини має стати сходинкою у розвитку психофізичних якостей, здібностей та навичок, необхідних для успішного виконання статевих ролей особистості в родинному та суспільному житті.

4. При організації навчально-виховного процесу варто обирати такі методики, які підходять і хлопчикам, і дівчаткам одночасно. Це дозволить дітям не тільки ефективно навчатись, але й мати більшу свободу вибору, легше адаптуватись в оточуючому світі.

На педагогічному факультеті РДГУ для студентів п'ятого курсу запроваджено спецкурс "Психологічні особливості молодших школярів", під час викладання якого нами надається значна увага означеній проблемі. Вчителі початкових класів мають знати гендерні особливості молодших школярів, усвідомлювати, що процес статевої соціалізації, яким передбачається навчання соціально-адекватним нормативам поведінки, не відбувається механічно, а опосередковується потребами, інтересами виховання. Завдання педагогів – задіяти всі механізми формування особистості, які сприяли б усвідомленню статевої належності, посиленню мотивації до засвоєння соціально схвалених стандартів поведінки. Тому перспективним, на нашу думку, є збагачення практичного досвіду дітей в оволодінні культурою статевої поведінки, розширення можливостей навчання та виховання для самовизначення хлопчиків і дівчаток в системі взаємин людини з іншими людьми та оточуючим світом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Говорун Т. Соціалізація статі як фактор розвитку Я-концепції. Автореф. дис. ... докт. пед. наук. – К., 2002. – 48с.
2. Гурлева Т.С. Дівчинка-підліток: проблеми віку і профілактика важковиховуваності. – К.: ІЗМН, 1997. – 146с.
3. Кізь О.Б. Маскуліність –фемінність у засвоєнні статевих ролей вихованцями інтернатних закладів // Наукові записки ТДПУ. Серія: Педагогіка. – 2000. – № 4. – С.38-43.
4. Кравець В. Теорія і практика дошлюбної підготовки молоді. – К.: Київська правда, 2000. – 617с.
5. Краткий психологический словарь. – Ростов на /Д., 1999. – 687с.
6. Лактионова Г.М. Социально-педагогическая работа с женской молодежью в крупном городе: теоретико-методические основы – К.: Укр. центр духовн. культуры, 1998. – 247с.
7. Макаренко А.С. Педагогические сочинения в восьми томах. – М.: Педагогика, 1985. – 578с.
8. Хрипкова А.Г., Колесов Д.В. В семье сын и дочь: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1985. – 250с.
9. Чухим Н. Гендер та гендерні дослідження в ХХ столітті // Незалежний культурологічний часопис.– 2000. – № 17. – С. 17-26.

Одержано редакцією 21.02.2003

ЗМІСТ

Передмова.....	4
1. Постоловський Р.М.	5
ЧАСТИНА І. ПРОБЛЕМИ НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ.	7
2. Павелків Р.В. Молодший школяр у моральному вимірі міжособистісних відносин.....	7
3. Кіндрат В.К. Формування національної свідомості молодших школярів.....	12
4. Кочкарьова Л.Б. Громадянське виховання молодших школярів.....	17
5. Зубілевич М.І. Формування активної життєвої позиції сучасного підлітка (на прикладі скаутів).....	20
6. Хорошковська О.Н. До проблеми розвитку українського комунікативного мовлення першокласників.....	22
7. Коваль Г.П. Фонетичні знання, уміння та навички у мовно-мовленнєвому курсі початкового навчання української мови.....	24
8. Лещенко Г.П. Мовленнєва компетенція як основний компонент комунікативної україномовної компетенції школярів.....	29
9. Михасюк Т.В. Мовленнєвий розвиток молодших школярів засобами народознавства (на матеріалі народного календаря).....	33
10. Пономарьова К.І. Система лексичних вправ як засіб формування комунікативних умінь молодших школярів.....	36
11. Петрук О.М. Про застосування функціонально-комунікативного підходу під час вивчення граматичного матеріалу.....	39
12. Артемова О.І. Модель розвитку креативного мовлення молодших школярів: теоретичні та практичні аспекти.....	41
13. Шевчук Т.Б. Реалізація лінгвістичного компонента у змісті навчання української мови в початкових класах.....	45
14. Лук'яник Л.В. Етимологічний аналіз як засіб розвитку мовлення.....	48
15. Коченгіна М.В. Пропедевтика складного речення у початкових класах як складова повноцінного мовленнєвого розвитку молодших школярів.....	51
16. Захарчук З.О. Особливості навчання молодших школярів виразно читати.....	54
17. Суржук Т.Б. Диференційоване навчання на уроках читання.....	58
18. Борова В.Є. Логоказка як засіб коригування звукової культури мовлення старших дошкільників і молодших школярів.....	62
19. Маліновська Н.В. Особливості мовної підготовки дітей до школи.....	64
20. Якимчук Р.І. Корекція мовлення першокласників.....	66
21. Прищепа О.Ю. Формування графічних навичок письма у першокласників.....	68
22. Сілков В.В. Теоретико-методичні основи особистісно-зорієнтованого формування поняття числа у молодших школярів.....	70
23. Приймак О.П. Методика вивчення табличного додавання і віднімання з переходом через десяток.....	74
24. Сілкова Е.О. Передумови особистісно-зорієнтованого формування поняття числа у молодших школярів.....	79
25. Гібалова Н.В. Система вправ як засіб диференціації навчання математики в початкових класах.....	82
26. Шутяк В.Г., Шутяк Ж.В. Міжпредметні зв'язки у навчанні молодших школярів (на матеріалі уроків трудового навчання й математики).....	84
27. Шпакова В.С. Врахування вікових особливостей 6-річних першокласників в організації навчальної діяльності.....	88
28. Поніманська Т.І. Формування гуманістичних цінностей у дітей 7-го року життя.....	90
29. Петренко О.Б. Врахування гендерних особливостей молодших школярів у навчально-виховному процесі.....	92
30. Будз М.М. Дитяча музика В.Косенка в естетичному вихованні молодших школярів.....	98
31. Якимчук С.Н. Педагогічні принципи ефективного впливу музики на процес виховання.....	100
32. Рябоконт В.І. Писанкарство на уроках образотворчого мистецтва.....	102
33. Табаровець Л.М. Лінгвістичні засади навчання іноземних мов (початкова школа).....	107
34. Іванова Л.І. Літературна освіта молодших школярів у системі розвивального навчання.....	110
35. Грипич С.Н. Психолого-педагогічні умови морального виховання молодших школярів засобами дитячої літератури.....	112
ЧАСТИНА ІІ. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДО РОБОТИ В УМОВАХ 4-РІЧНОЇ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ	117
36. Вашуленко М.С. Перспективи модернізації початкової мовної освіти.....	117
37. Гетманчук Н.О. Комунікативна спрямованість вивчення прийменників у курсі української мови вищої школи.....	122

38. Лесняк Н.В. Мовленнєва практика на заняттях образотворчого мистецтва.....	126
39. Богущ А.М. Підготовка студентів до здійснення наступності і спадкоємності дошкільної і початкової ланок у системі неперервної освіти	129
40. Воробйов А.М. Психологічні особливості пізнавальних процесів молодшого школяра	131
41. Безкоровайна О.В. Педагогічні аспекти гуманізації особистості вчителя в умовах демократизації шкільного життя.....	134
42. Литвиненко С.А. Підготовка майбутніх учителів початкових класів до соціально-педагогічної діяльності	136
43. Янцур М.С. Профорієнтаційна робота вчителями початкової школи.....	138
44. Михальська В.Р. До проблеми функцій вчителя початкових класів (управлінський аспект).....	142
45. Манжелій Н.М. До проблеми забезпечення наступності між дошкіллям і початковою ланкою освіти	145
46. Дичківська І.М. Інноваційна компетентність педагога як показник готовності до впровадження сучасних технологій дошкільної та початкової освіти	147
47. Ярмак Т.М. Інструментальна підготовка майбутнього вчителя музики початкової школи	150
48. Мельник Ю.С. Організація індивідуального навчання в телекомунікаційному освітньому середовищі	152
49. Байбара Т.М. Місце фахової методики у процесі формування педагогічного мислення майбутніх учителів початкових класів	155
50. Можайкіна О.С. Формування особистості неповнолітнього в контексті запобігання протиправної поведінки.....	158
51. Вербець В.В. Соціально-педагогічний моніторинг у навчально-виховному процесі	162
52. Лопухівська А.В. Особливості організації виховної роботи в сільських загальноосвітніх навчальних закладах	164
53. Присяжнюк Н.І. Навчальна домашня робота учнів початкових класів.....	167
54. Трофімчук В.М. Принцип комунікативно-особистісної організації навчальної діяльності у навчанні англійської мови на немовних факультетах.....	170
55. Дуброва А.С. Принцип новизни у комунікативному підході до оволодіння діалогічним мовленням на заняттях англійської мови	171
56. Мороз Л.В. Кушнір Н.В. Особливості перекладу на заняттях з іноземної мови немовних спеціальностей.....	174
Відомості про авторів	176

Наукове видання

Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в
закладах освіти

Збірник наукових праць

НАУКОВІ ЗАПИСКИ РІВНЕНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО ГУМАНІТАРНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Випуск 26

Заснований в 1996 р.

Відповідальний за підготовку збірника до видання Янцур М.С.

Редактор збірника наукових праць Коваль Г.П.

Технічний редактор Курченко Н.Б.

Комп'ютерна верстка Хомяк О.Л.

Здано до набору 24.03.2002 р. Підписано до друку 25.04.2003 р.

Формат 60x84 1/8. Папір офсетний № 1. Гарнітура Times New Roman. Друк різнографічний.

Ум. друк. арк. 26,83. Обл. вид. арк. 27,23. Замовлення № 18/1. Тираж 100.

Адреса редакції: 33028 м. Рівне, вул. Остафова, 31

Рівненський державний гуманітарний університет, кафедра професійної педагогіки і
трудової підготовки (к. 98, тел. 22-11-18)

Віддруковано в редакційно-видавничому відділі

Рівненського державного гуманітарного університету

33028 м. Рівне, вул. С.Бандери, 12, тел. 26-48-83

О – 59 **Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: Збірник наукових праць. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. Випуск 26. — Рівне: РДГУ, 2003. — 170 с.**

ISBN 966 — 7281 — 07 — 7.

Збірник наукових праць містить статті з актуальних проблем теорії педагогіки, психології, дидактики, історії педагогіки, методики навчання, виховання, розвитку, трудової та графічної підготовки і профорієнтації дітей та учнівської молоді в закладах освіти.

Опубліковані матеріали можуть бути корисними для науковців, практичних психологів, вихователів, учителів, викладачів та студентів вищих педагогічних навчальних закладів.

УДК: 37: 371: 372: 373: 374: 376: 378: 379

ББК 74.20